

Vykoupení z otroctví

SERIÁL CESTA K DUCHU(3)

Na cestě k pochopení vztahu mezi vlastní duší a světem jsme dospěli k poznání, že duch i hmota jsou téže podstaty. Častý nesoulad mezi obsahem našeho nitra a skutečností světa, který jsme zprvu chápali jako nesoulad mezi duchem a hmotou, se nám ve světle tohoto poznání ukázal jako nesoulad mezi naším nitrem a Duchem, z nějž plyne veškeré bytí, tedy jako nesoulad mezi naším duchem a jeho vlastní podstatou.

Všechny trpké situace, které se projevují rozporem mezi tím, co nás naplňuje, a tím, co k nám přichází zvenčí, jsou vlastně způsobeny vnitřním rozporem v nás. Omyly, přehmaty a zklamání, nezvládnuté úkoly, nesplněné sliby a předsevzetí, promarněné šance, nechtěně způsobená trápení – to všechno jsou důsledky rozporu mezi naším nedokonalým duchem a všeobjímajícím Duchem veškerenstva.

Chceme-li překonat základní rozpor mezi sebou a světem, musíme překonat především rozpor mezi vlastním nitrem a Duchem, z nějž pochází naše nitro i svět. Toho dosáhneme jen tehdy, proměníme-li své nitro tak, aby bylo v souladu s Duchem, tedy proměníme-li svého nedokonalého ducha v dokonalého. Toto prosté, několika slovy vyjádřené zjištění nás staví na začátek namáhavé celoživotní cesty, naplněné úsilím o poznání sebe sama a z tohoto poznání plynoucí prací na sobě.

DĚDIČNÉ OTROCTVÍ

Člověka, který se nachází na počátku své dlouhé cesty k Duchu, jsme právem přirovnali k řece, jež si během věků vlastní silou vyhloubila strmé údolí, které ji nyní uzavírá a určuje její tok. Původně nespoutaná tvůrčí síla vody je nyní omezena na úzké řečiště a jeho bezprostřední okolí. Řeka už se nemůže vydat jinudy než svou předurčenou drahou, a to ji činí též zvenčí ovladatelnou – stačí, abychom přehradili staré koryto nebo abychom vyhloubili postranní kanál, a řeka teče jinudy, podle našich přání.

Jako ve svém řečišti uvězněná řeka, i člověk je ve svém dnešním stavu zprvu vázán na své tělo. Ačkoli si jeho duch sám během věků tělo vytvořil, nedokáže se dnes bez těla obejít. Jeho tvůrčí síla je omezena jen na drobné úpravy těla, jako posilování svalů nebo dotváření mozku učením, a na působení v jeho bezprostředním okolí. Vazba na tělo činí člověka rovněž ovladatelným – zevními zásahy do mozku nebo i jen změnami v okolí těla je možno s velkou úspěšností měnit stav lidského vědomí.

Tělesná omezenost a ovladatelnost člověka je zcela přirozená, tedy poddán je jí každý, kdo se narodí v pozemském světě. Jakkoli je nositelem ducha, který je svou podstatou nezávislý, pohybuje se člověk ve svém přirozeném stavu jen po cestách, které mu tělesný svět předurčuje, a vykonává poslušně, co je mu zvenčí vštěpováno. Jeho postavení vůči světu, charakterizované omezením pohybu a nucenou poslušností, odpovídá postavení otroka vůči jeho pánu. Jako otrok svému majiteli, je člověk hmotnému světu vydán na milost a nemilost. Do tohoto otroctví se nedostal

osobní vinou, ale už svou pouhou příslušností k lidskému rodu; je dědičným otrokem. Jeho cesta k Duchu je proto nejen cestou z otroctví ke svobodě, ale též cestou od přirozeného k nadpřirozenému.

Chceme-li tedy získat svobodu, nemůžeme zůstat ve stavu, do něž jsme se narodili. Musíme překonat svou dosavadní přirozenost, vzdát se leccého, na co jsme byli zvyklí, podstoupit proměnu, která se nám zprvu příčí. Dokud jsme otroky, jsme omezeni a nuceni k poslušnosti; netíží nás však odpovědnost. Protože nic jiného než otroctví zprvu neznáme, nepociťujeme své područí jako nic špatného; cesta do svobody naopak znamená námahu a nepohodlí, nepříjemnou odpovědnost za sebe i za své okolí, ztrátu dosavadních jistot. To si musíme uvědomit, než začneme hledat způsob, jak se z otroků stát svobodnými lidmi.

TROJÍ VYKOUPENÍ

Podobenství člověka jako otroka hmoty bylo vypracováno v době, kdy otroctví patřilo k běžným skutečnostem života. Co lidé zažívali vnitřně ve svém vztahu ke hmotnému světu, to vídali zevně na vztazích mezi otroky a pány. Absolutní moc pána nad otrokem byla věrným obrazem duchovní situace člověka, kterého je možno ovládat zevním působením na jeho tělesnou schránku; totální závislost otroka na pánovi zas velmi dobře zpodobňovala skutečnost, že člověk bez těla a bez hmotných nástrojů není schopen působit na jiné bytosti a věci světa. Podobenství člověka s otrokem ovšem nepodávalo jen popis dosavadního stavu, nýbrž obsahovalo současně i nárys cesty z tohoto stavu ven – mohl-li se otrok dostat ze svého područí vůči pánovi, může se lidský duch osvobodit ze svého zajetí ve hmotě. Způsoby, jakými mohl otrok získat společenskou svobodu, a způsoby, jakými může člověk dosáhnout svobody ducha, jsou přitom obdobné.

Jak jsme viděli, podobá se pozemský člověk ve svém přirozeném stavu otroku, který se do otroctví narodil. Na rozdíl od občana propadlého do otroctví v důsledku hospodářských nebo společenských provinění, který mohl doufat v propuštění poté, co pominou dočasné důvody jeho otroctví, nemohl se dědičný otrok nadít žádného podobného ukončení svého rabství. Jedinou možností v rámci stávajícího systému pro něj bylo vykoupení – jeho pán musel dostat zapláceno výkupné, tedy částku, kterou by za dotyčného otroka utržil, kdyby ho prodal. Tím platil otrok vůči pánu za prodaného, ale protože vykoupením nepřecházel do vlastnictví nového otrokáře, nýbrž zůstal bez vlastníka, přestal být otrokem.

Nejsnazší přístup ke světu svobodných představovalo »zástupné vykoupení«. To nespočívalo v osobním osvobození, ale ve vytvoření oboustranného vztahu k někomu, kdo byl svoboden a mohl ze své pozice otrokovi pomáhat, chránit ho a zajišťovat mu aspoň dílčí účast na plodech svobody. Skupině otroků, kteří se vzájemně znali a měli k sobě dostatečnou důvěru, se mnohdy podařilo takového svobodného zástupce cíleně vytvořit – vyvolili si ze svého středu nejschopnějšího, a pak složili všechny své prostředky na to, aby ho vykoupili. Většina otroků měla skromný osobní majetek – často získaný též z darů svého pána za ty či ony zásluhy – a vícero takových majetečků ve svém součtu mohlo vystačit na vykoupení jednoho vyvoleného. Tím získal svobodu sice jen jeden z mnoha, ale ten pak mohl jako svobodný člověk být mnohem lépe nápomocen těm, kdo zůstali v nesvobodě. Byli

sice i nadále podřízeni otrokáři, ale díky pomoci osvobozeného druha se jejich život stal snesitelnějším.

Druhou možností bylo »sebevypoupení«. O to mohl teoreticky usilovat každý otrok, ale jen málokterý měl opravdu reálnou šanci na jeho dosažení. Chtěl-li se totiž vykoupit sám, musel sám také shromáždit prostředky odpovídající vlastní tržní ceně, a to bylo na poměry obyčejného otroka nepředstavitelně mnoho. Na sebevypoupení si proto mohl troufnout otrok, který získal nadprůměrný osobní majetek například z odměn za mimořádné zásluhy nebo díky vysokému postavení v pánově domě. Svě úsilí musel většinou podepřít i omezením všech výdajů, tedy musel si odříci i to málo, co si mohli dovolit jeho druzi. Když však pomocí výjimečné snahy a odříkání naspořil dostatečný obnos a zaplatil za sebe svému pánovi, byl vykoupen opravdu on sám, a ne jen jeho zástupce. Svoboda, již mohli otroci při zástupném vykoupení užívat jen zprostředkovaně, náležela nyní jemu samotnému.

Otrokovi, který neměl možnost vykoupit se sám ani získat účast na svobodě vyvoleného zástupce, zbývala již jen naděje na »vykoupení z milosti«. Mohl doufat, že se najde svobodný člověk, který jej od jeho pána řádným způsobem koupí, ale místo toho, aby se stal jeho novým vlastníkem, daruje mu svobodu. K takovému vykoupení nebylo potřeba zvláštních zásluh ani mimořádného úsilí, ale milosti vykupitele, který se rozhodl obětovat otrokově osvobození svůj kapitál. Otrok si nemusel vykoupení zasloužit, ale nemohl si je ani nijak vynutit. Mohl po něm jen toužit a pak je vděčně přijmout. Nevyžadovalo od otroka splnění žádných předpokladů, avšak zpravidla mělo zcela zásadní následky pro vztah bývalého otroka k jeho vykupiteli. Osvobozený byl naplněn vděčností, úctou a láskou vůči svému dobrodinci, které nezřídka vyjadřoval tím, že o svém vykupiteli mluvil jako o svém pánu a sám se nazýval jeho otrokem nebo služebníkem; byl sám svoboděn, ale cítil v sobě touhu splatit svými budoucími skutky milost, které se mu od vykupitele dostalo.

NÁBOŽENSTVÍ

Pojmy »vykoupení« a »vykupitel«, které dnes známe z křesťanské terminologie, jsou odvozeny právě z podobenství o člověku jako otroku hmotného světa. Křesťanství jich užívá, protože se formovalo v prostředí otrokářské společnosti, v němž byly tyto výrazy bez vysvětlování zřejmé. Odhlédneme-li ovšem od konkrétních slov a soustředíme-li se na jejich pojmový význam, najdeme je ve většině náboženských soustav.

Je pochopitelné, že pojmy, k nimž jsme se dobrali pozorováním duchovní situace člověka, nalzáme nejlépe rozpracovány v náboženském výrazivu. Jak nám napovídá už sám název, náboženství představuje v životě člověka a společnosti prvek, který odkazuje »na bohy« nebo »na Boha«, tedy na prožitelnou skutečnost Ducha. Naše dosavadní úvahy jsou tedy vlastně náboženským učením – popis duchovního původu člověka, jeho oddělení od všepřonikajícího Ducha a jeho zajetí ve hmotném světě tvoří v různých obměnách jádro každé věrouky, která se snaží uspokojivě vysvětlit současný stav člověka a lidstva.

Samotné náboženské učení však člověku nestačí. Kdyby náboženství sestávalo jen z učení, bylo by pro člověka spíše zhoubou – vedlo by ho sice k tomu, aby pochopil

svou duchovní situaci a uvědomil si nutnost cesty z otroctví do svobody, ale zanechal by ho pak v této zoufalé situaci bez možnosti opravdu svobodu získat. Proto se k věrouce musí připojit i druhá složka – náboženská praxe. Zatímco náboženské učení dává člověku pojmy a představy sloužící k pochopení cesty, náboženská praxe je soubor úkonů a cvičení, které člověka po této cestě posunují vpřed.

Obraz otroctví, který velmi trefně charakterizuje duchovní situaci současného člověka, nás dovedl k obrazu trojího vykoupení. Tři způsoby, jimiž se otrok mohl osvobodit z područí otrokáře, odpovídají třem základním metodám, s nimiž se setkáváme v náboženské praxi. Z pojmů zástupného vykoupení, sebevykoupení a vykoupení z milosti proto vyjdeme ve svých dalších úvahách; podíváme se podrobněji na tyto jednotlivé cesty, na jejich osobité rysy, na jejich přednosti a případné nedostatky, a pokusíme se v nich najít klíč k pochopení rozmanitého světa náboženské praxe.

Milan M. HORÁK